

Luka Tomašević

INTEGRALNA EKOLOGIJA I FRANJEVCI

Integral Ecology and the Franciscans

UDK: 27-789.32:574

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno: 4/2020.

Sažetak

Autor je članak podijelio na sljedeći način: uz uvod i zaključak, rad se dijeli na sljedeća poglavlja: 1. Kratka povijest ekološke problematike u Crkvi; 2. Misao pape Franje; 3. Doprinos franjevačke tradicije. Već je na konferenciji Ujedinjenih naroda o okolišu u Rio de Janeiru kardinal Martini u ime pape Pavla VI. govorio o ekološkim problemima u svijetu, a papa Ivan Pavao II. na svjetski Dan mira 1990. godine uputio je poruku Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem. Papa Franjo također se bavi ekološkom problematikom, nadahnut sv. Franjom Asiškim. Franjevačka paradigma nadilazi današnju fragmentarnu viziju svijeta koja vlada u znanosti i koja naglašava sukob umjesto suradnje. Ekološka filozofija trebala bi shvatiti da različitost ne onemogućuje relaciju, već je čini još autentičnijom jer smo, istina, svi različiti, ali ovisni jedni o drugima.

Ključne riječi: ekologija; papa Franjo; sv. Franjo Asiški; integralna ekologija; franjevci.

UVOD

Papa Franjo, nazvan „papa ekologije“, objavio je i prvu crkvenu encikliku o ekologiji koja nosi ime „Laudato si“.¹ Katolička je Crkva o ekološkom problemu prvi put progovorila još 1971.

¹ Papa Franjo, *Laudato si*, Edizioni Messaggero, Padova, 2017. Enciklika je objavljena 25. svibnja 2015.; LEV, Città del Vaticano, 2015.

godine preko pape sv. Pavla VI.² koji je poruku uputio i svjetskoj konferenciji u Stockholmu.³ I sv. Ivan Pavao II. u svojim je enciklikama *Redemptor hominis*, *Sollicitudo rei socialis* i *Centesimus annus* upozoravao na uništavanje prirode. Enciklika *Laudato si*, kao što joj je i bila svrha, unijela je red u katoličko naučavanje i promišljanje o ekologiji, opredijelila se za teološku paradigmu franjevačke tradicije (sv. Bonaventura, bl. Ivan Duns Skot) i preuzela *integralni* pravac u ekologiji.⁴ Stoga najprije i donosimo kratki prikaz papinskog razvoja ekološke misli, a potom se osvrćemo na franjevački doprinos u razvoju integralne ekologije.

Franjevačka ekološka tradicija započela je već davno prije,⁵ a s enciklikom je dobila vjetar u leđa upravo zbog svoje *integralnosti* (franjevačko bratstvo sa svim stvorenim), te se danas snažno razvija u čitavome katoličkom svijetu. Franjevačka ekološka ideja suprotstavlja se tehnokratskoj vladajućoj paradigmi koja potječe iz razdoblja iluminizma i svemir shvaća kao *stroj i veliki laboratorij*. Prema franjevačkoj ideji priroda nije skladište zaliha koje treba samo naći i uzeti jer čovjek svime ravna i upravlja. Zahvaljujući tehnokratskoj paradigmi, ostvario se i „sukob civilizacija“, a u znanosti otvorio *holistički* pristup prirodi koji je eliminirao različitost. Tehnološka paradigma unijela je nered i u *antropološko* shvaćanje jer se tako stvorila *konzumistička kultura življenja* što je najviše i prouzrokovalo eskalirajuće ekološke probleme. Franjevačka paradigma želi nadići tehnokratsku prema kojoj je *egoizam* glavni pokretač svijeta, u kojem je etika svedena na razinu korisnosti, gdje, zapravo, i leži glavni uzrok naše *socioambijentalne krize*. Franjevačka paradigma nudi „integralnu ekologiju“ radosno i autentično življenu kao *novu paradigmu*. To je antropološko-kršćanski model gdje sve postaje „brat i sestra“. Njezine su glavne oznake: *dobrohotnost*, *bratstvo* (*sestrinstvo*) i *opće dobro*.

² Pavao VI., *Octogesima adveniens*, (Apostolsko pismo uzoritom kardinalu Mauriceu Royu, predsjedniku Vijeća za laike.

³ Usp. Valentin Pozaić, Teološki naglasci na skupu u Rio de Janeiru, u: *Socijalna ekologija*, 1 (1992.), br. 3. str. 383.

⁴ O razvoju ekologije vidi: Luka Tomašević – Suzana Vuletić, *Ekoteologija. Kršćanska ekologija u svjetlu katoličke teologije i franjevačke duhovnosti*, u: *Bosna franciscana: časopis Franjevačke teologije Sarajevo*, 27 (2019.), 50, str. 53–74.

⁵ Usp. Forum per l'ambito „Economia Civile ed ambiente. Verso il Forum di Etica civile“, *Ecologia integrale. Il contributo della tardizione francescana*, u: <https://www.printfriendly.com/p/g/XNyHip>.

1. KRATKA POVIJEST EKOLOŠKE PROBLEMATIKE U CRKVI

Već na konferenciji Ujedinjenih naroda o okolišu u Rio de Janeiru⁶ kardinal Martini u ime pape sv. Pavla VI. progovorio je o ekološkim problemima svijeta, a papa sv. Ivan Pavao II. za svjetski dan mira 1990. godine uputio je poruku *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem*. U njoj Ivan Pavao II. problem ekologije stavlja u kontekst promicanja mira među ljudima. Prijetnja čovjekovoj opstojnosti i miru u svijetu jest i iskorištavanje prirode bez odgovornosti.⁷

Uvijek se iznova postavlja pitanje: *odakle i kako početi rješavati problem ekologije i čovjekova odnosa prema okolišu?* Je li dovoljan samo *ekološki alarm* ili uzroke ekološke krize valja tražiti negdje drugdje? Ivan Pavao II. u svojoj poruci za Dan mira 1990. godine naglašava da je ekološki problem bitno *moralni problem*⁸ i da je povezan s dubokom moralnom krizom suvremenog čovjeka, dok je poznati moralist B. Häring smatrao da je riječ o *ljudskom odnosu*,⁹ dakle o odgovornom odnosu.

Danas Katolička Crkva smatra da treba skrbiti ne samo za čovječanstvo nego za čistoću čitavoga kozmosa čije je uništenje u tijeku. Međutim, nije smisao ekologije samo u tome da zaštiti biljke, životinje i čistoću okoliša i atmosfere, nego više u tome da uspostavi *solidarni i ispravan odnos* između čovjeka i prirode. Stoga nam je najprije potrebna *ekologija uma i srca* kako bismo uspjeli svi zajedno kontrolirati svoj nagon agresivnosti i uništavanja te razvijati suradnju i harmoniju sa svojim svijetom. Potrebno nam je razviti osjećaj *istinskoga bratstva* sa svime što nas okružuje: svi imamo isto kozmičko podrijetlo, svi istu svrhu i svi se moramo osjećati bićima koja zajedno putuju prema vječnosti, kako je nekoć sanjao sv. Franjo Asiški. Eto, upravo tu istinu razrađuje i enciklika *Laudato si* koja je nadahnuta duhom sv. Franje. Osnovna ideja enciklike glasi: *ispravan se odnos između čovjeka i prirode može uspostaviti jedino ako dobro shvatimo svoj odnos prema prirodi, uočimo svoje mjesto i pronađemo svoju svrhu*

⁶ Rio Declaration on Environment and Development (1992) United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro.

⁷ Sv. Ivan Pavao II., *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem*, hrvatski prijevod u: AKSA, 22. prosinca 1989., str. 13–15.

⁸ Usp. Isto, str. 13–15.

⁹ Bernard Häring, *Kristov zakon. Slobodni u Kristu*, III, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986., str. 283.

života u 'kući' (*oikos*) svijeta. To znači da je onda ekologija znanost koja nas uči kako živjeti u kući svijeta ili kući svih stvorenja.

Čovječanstvu se nameće moralna nužnost nove solidarnosti kako bi moglo preispitati svoj način života. Današnji je čovjek previše naklonjen hedonizmu i konzumizmu te ostaje indiferentan na štetu koja iz toga proizlazi. A baš težina ekološke situacije pokazuje koliko je duboka čovjekova moralna kriza. Ako se ne cijeni osoba i ljudski život, onda se ne mogu cijeliti ni drugi ljudi na zemlji. Moderne kreposti života morale bi postati skromnost, umjerenost, samodisciplina i duh žrtve ako čovječanstvo doista ne želi da osjetimo užasne posljedice ekološkog razaranja.

Taj odgoj ne može ovisiti samo o osjećajima, dobroj volji, i ne smije biti ideološka ili politička opredijeljenost. „Pravi odgoj za odgovornost uključuje pravo obraćanje načina mišljenja i ponašanja. U tom pogledu crkve i druge religiozne institucije, vladini i nevladini organizmi, pače i svi dionici društva, trebaju izvršiti svoju ulogu. Prvi odgojitelj ipak ostaje obitelj u kojoj dijete uči poštovati bližnjega i ljubiti prirodu.“¹⁰

2. MISAO PAPE FRANJE

Papa Franjo svoju misao u enciklici razvija u dvama pravcima: *istraživanje teološke podloge* (background) i *sučeljavanje ekoloških postavki*.

Papa izričito priznaje da je nadahnut sv. Franjom i citira ga na početku i tako prihvaća franjevačku bonaventursku tradiciju i kaže da je došao „hitni izazov da zaštitimo našu zajedničku kuću koji zahtijeva ujedinjenje sve ljudske obitelji u traženju održivog i integralnog razvoja“.¹¹ Papa je svjestan sveukupnih ljudskih nastojanja oko traženja konkretnih rješenja za tešku ekološku situaciju, ali i „nebrige“ moćnih krugova što frustrira, kao i nezainteresiranosti mnogih za ekološke probleme tako da „majka Zemlja plače“.¹²

Na ozbiljnost ekološkog problema Papa je snažno upozorio i već 9. siječnja 2000. godine kada se obratio svjetskim vladarima i upozorio na učinke klimatskih promjena i prozvao ih zbog „slabog djelovanja“ i „izvora teških posljedica“. Upozorio je 180 prisutnih ambasadora pri Svetoj Stolicu na upozorenje

¹⁰ Sv. Ivan Pavao II., *Mir s Bogom Stvoriteljem*, br. 13.

¹¹ Papa Franjo, *Laudato si*, br. 23.

¹² Isto, br. 14.

od štetnog razvitka što ga je naglasila konferencija u Madridu u prosincu prošle godine „ozbiljno upozorivši na snažnu volju međunarodne zajednice da se suoči s globalnim zatopljenjem mudro i učinkovito“.¹³

Progovorio je potom o širenju pustinje i o zastrašujućim požarima u Australiji, te pozvao mlade da posvete pozornost ekološkom problemu što ga posebice zagovara mlada švedska aktivistica Greta Thunberg. „Mladi ne smiju zanemariti zaštitu zemlje što ju im je dao Bog. Mladi nam govore kako ne smije postojati taj slučaj jer smo na svakoj razini snažno izazvani da zaštitimo naše zajedničko dobro, a i mlade nas generacije opominju na hitnu nuždu *eciolološkog* obraćenja“.¹⁴

Enciklika je prožeta i nadahnuta idejama II. vatikanskog sabora, kao i ekumenskom teološkom dimenzijom integrirane u *Društveni nauk Crkve*, ali i prožeta teologijom Južne Amerike. Dakako da su zanimljivi i prizivi na Romana Guardinija i na Teilharda de Chardina. Konačno, enciklika obrađuje velike teološke teme našega vremena kao što su ekologija, ekonomija, etika, teologija, klima, migracije, teme kojima se papa Franjo posvetio već od početka svoga pontifikata. Novina je i to da Papa teologiju i njezinu ulogu ne shvaća više *aristotelovski*, već smatra da je ona *praktično znanje* (franjevački duh). To je shvaćanje u duhu suvremene znanosti što ga prihvaćaju i vjernici i nevjernici. Kao prva novina u tom smjeru jest pozivanje na misao bl. Ivana Duns Skota koji svoju teologiju temelji više na volji, a manje na razumu za razliku od sv. Toma Akvinskog, i tako je povezuje s praktičnom znanošću.

Teološka misao enciklike *Laudato si* tako se smješta u XII. stoljeće kada je nadasve bilo zanimanje za filozofiju i teologiju, kao i za odnose među njima. Takvo je shvaćanje u svoje vrijeme dovelo do odbacivanja nekih aristotelovskih propozicija, kao i do odbacivanja veroizma. Bl. Ivan Duns Skot smjelo je ušao u tu raspravu i zastupao prošireni pogled na teologiju, znatno širi od same filozofije. On je tako želio odijeliti teologiju od filozofije, a zastupao je i neutralnost teologije u nadnaravnim pitanjima.

Po svojoj strukturi Laudato si vrti se oko interne ideje kulturne *obitelji*, oko *integralne ekologije* što nije samo *teološka kategorija*, već i nešto više jer ukazuje na odnose unutar svijeta koji vjeruje i svijeta znanosti koji nije otvoren vjeri.

¹³ J. J. McElwee, NCR, *Vatican correspondent*. Twitter: @joshjmac.

¹⁴ Papa Franjo, *Laudato si*, br. 23.

Četiri su poglavlja enciklike. Prvo je posvećeno krizi koju živimo i koja je više od ekološke krize jer je ona i *antropološka*. U tom dijelu enciklika opisuje ambijentalne etike i naglašava posebnosti. Potom enciklika preuzima govor o odnosu ove enciklike i prethodnog Učiteljstva, gdje je naglašen kontinuitet i novina. Drugo i treće poglavlje srž je enciklike u kojem se ponajbolje vidi ekumenska dimenzija. Očito je da bi encikliku valjalo čitati u „duhu Asiza“ koji je shvaćen kao *ekumensko mjesto*.

2.1. Integralna ekologija

Integralna ekologija ekološka je poveznica enciklike koja ideju ekologije ne smatra nimalo naivnom ni akcijski propagandnom. Papa dobro poznaje svjetski ekološki pokret i priznaje „da ima već svoj dugi i bogati put“ (br. 14), ali on ekologiju postavlja u sferu stvarnog života. Na taj način Papa opravdava značenje *integralne ekologije* jer je ona ne samo teološko-filozofsko promišljanje, već i stvarni život. *Laudato si* tako postaje apel, svojevrsni poziv na hitnu obnovu našeg praktičnog djelovanja (osobnoga, socijalnog i eklezijalnog), dok istodobno postaje i teološki izazov i poziv da dobro uočimo i produbimo pojedine ključne pojmove kršćanske vjere.

Kad je riječ o moralnoj teologiji, ona konačno mora shvatiti da se *ekološki izazov* tiče i svagdanjega moralnog života, ne samo Crkve kao institucije već i svakog vjernika. Papa Franjo izričito piše: „Odrasli smo misleći da smo vlasnici i gospodari zemlje, autorizirani da je osakaćujemo i da smo mi sami zemlja. Samo naše tijelo stvoreno je od elemenata planeta zemlje, njezin je zrak ono što udišemo a njezina voda nas oživljava i obnavlja“ (br. 2). Upravo prva tri broja četvrtog poglavlja govore o *integralnoj ekologiji*, a kroz nju se otvara pogled na *ambijentalnu, ekonomsku i na socijalnu* (br.138–142), kao i na *kulturalnu* (br. 143–147), te na svakidašnju ekologiju (br. 147–155).

Konačno, *Laudato si* poziv je na suodgovornost za našu zajedničku kuću – Zemlju. Četvrto poglavlje pokušava pružiti *pomirenje i rekonstrukciju* velike kozmičke obitelji.

2.2. „Skrb za zajedničku kuću“

Samom pojmu *integralne ekologije* posvećeno je četvrto poglavlje enciklike oko čega se vrti osnovni pojam/nositelj cjelokupnog sadržaja enciklike. „Skrb za zajedničku kuću“ podnaslov

je enciklike i vrijedan je pozornosti jer uključuje više različitih pogleda kao što je pitanje prezentacije ekološkog problema, za razliku od onog znanstveno-tehničkog i antropološkog, te kulturnološkog i etičkog, što prouzrokuje stvaranje nove vizije ekologije kao *integralne vizije ambijenta polivalentne i mnogovrsne stvarnosti, shvaćene kao globalni habitat u kojem se ostvaruje ljudska egzistencija*.

Stoga se i može naglasiti da je cilj ove enciklike definirati pojam *integralne ekologije* kao i navesti razloge suvremene krize, posebice one antropološkog i teološkog podrijetla iz kojih postojeća kriza i vuče svoje korijenje. Ova nova etička vizija čovjeka i svijeta nužna je za ispravno shvaćanje *integralnosti*.

Prema shvaćanju pape Franje, postoji uski odnos između „ambijentalnog“ i „socijalnog pitanja“. On nekoliko puta tvrdi da se „ljudski i prirodni okoliš uzajamno narušavaju“, ako ne posvetimo dovoljno pažnje njegovim uzrocima koji su usko povezani uz ljudsku i socijalnu degradaciju (br. 48).

Te su tvrdnje i određena novina papinskog nauka i ekološko pitanje spuštaju na socijalno i daju novi ključ interpretacije samoj ekologiji koja nikako ne može biti svedena na partikularno pitanje, već se širi na sve oblike i vidove društvenog života. Stoga je očito, smatra Papa, da je riječ o velikoj katastrofi i ekološkoj krizi, čak o „ekološkom užasu“ (br. 139).

Upravo tu valja tražiti novi smjer ekologije, onaj *integralni* kojemu enciklika određuje temelj i označava njezin proces rasta koji se širi na okoliš kao ljudsko iskustvo: od onoga obiteljskog na radno; od urbanog na ekonomsko; od socijalnog na međusobne odnose, i to već počevši od odnosa osobe sa samom sobom, jer ti odnosi rađaju posebni odnos s drugima i s ambijentom (br. 141).

No odnos s prirodom, gledan u svom globalitetu, ne može se odvojiti od ostalih triju značajnih odnosa. *Prvi odnos* uključuje, naravno, naslijeđe, potom ono povijesno, umjetničko i kulturalno. Tu pripada sve ono što čovjek stvara svojim genijem, ali i ono što čini za svoje osnovne prirodne potrebe, posebice za preživljavanje. On tako proširuje svoje duhovne horizonte kroz spoznaju i kontemplaciju dobrote. Okoliš, shvaćen kao čovjekov habitat (stanište), ne može se svesti samo na „narav“, koja nikada nije u neovisnome, čistom stanju egzistencije, već je plod različitih manipulativnih čina što ih čovjek vrši kad u nju zadire. To znači da manipulacija uključuje povijesno, umjetničko i kulturalno bogatstvo (br. 143), a ti su činitelji dio teritorijalnog identiteta,

koji se stvara u međudjelovanju proizvoda iz prirode i proizvoda što ih čovjek čini svojim radom. Integralnost se u ovom slučaju posebice vidi u poštovanju prirodnog ekvilibrija između „prirode“ i „kulture“, ali tako da valja nadići *sakralizaciju prirode*, kao i *reduciranje kulture*.

Pod drugim vidom enciklika promatra ambijent kao „živi svijet“ unutar kojega se odvija razvoj ljudskih odnosa, ali se razvija i kvaliteta ljudskog života.¹⁵ Riječ je o stvaranju uvjeta za ostvarivanje „ekologije svakidašnjeg života“. Tu enciklika govori o nedostatku prostora za društvenu harmoniju što onemogućuje proces razvitka društvene integracije te stvara antisocijalna i neljudska ponašanja koja rađaju sukobima i nasiljem.¹⁶ Stoga enciklika i traži da „oni koji zauzimaju javne prostore i gradove“ počnu davati „doprinos različitim disciplinama koje omogućuju shvaćanje procesa, simbolizam i ponašanja osoba“; koji nastoje svoje kompetencije u službu „kvalitete života ljudi, kao i njihovoj usklađenosti s ambijentom, sa susretljivošću i u međusobnoj pomoći“. ¹⁷ Društveni zahvat valja proširiti i na brigu o javnim poslovima, na integraciju širokih neusklađenih četvrti, politici transporta i socijalnih službi. Sve su to činitelji koji su sadržani u osjećaju pripadnosti da se „drugi shvate kao dio ‘nas samih’ koji zajedno izgrađujemo svoj svijet.“¹⁸

Treći vid naglašava neodjeljivost integralne ekologije od pojma ‘*općeg dobra*’.¹⁹ Papa ovdje priziva *socijalnu pravednost* koja pretpostavlja *pravilnu razdiobu* bogatstva, koja se brine o općoj namjeni dobara i o njihovoj raspodjeli, ali tako da favorizira razvitak onih oblika solidarnosti koji će kritički favorizirati društvenu opredijeljenost za siromašne.²⁰ Enciklika posebice naglašava *opće dobro* koje nadilazi postojeća ograničenja da bi se otvorilo budućnosti. Učinci preoblikovanja ambijenta što su ga izazvala sredstva dana nam znanstveno-tehničkim razvojem počinju nas ugrožavati, posebice buduće naraštaje. Stoga je nužno usvojiti *dijakroničnu* perspektivu koja se temelji na nastojanju da iza sebe ostavimo doista jedan nastanjivi svijet.²¹

¹⁵ Usp. Papa Franjo, *Laudato si*, br. 147.

¹⁶ Usp. Isto, br. 149.

¹⁷ Isto, br. 150.

¹⁸ Isto, br. 151.

¹⁹ Isto, br. 156.

²⁰ Isto, br. 157–158.

²¹ Isto, br. 159.

3. DOPRINOS FRANJEVAČKE TRADICIJE

Već od svojih početaka ekologija se razvijala prema svojim religioznim ili filozofskim paradigmama. Jedna je od najsnažnijih ona *tehnokratska* koja se nadasve razvila u zapadnom svijetu za razliku od franjevačke koja se najviše prenosila preko *franjevačkog propovijedanja*. To propovijedanje naglašavalo je povezanost s *prirodom* i s njezinim ritmovima, a naglašavalo je i vrednovalo emotivni i zemaljski život, premda se brinulo i za mortifikaciju tijela kroz izrazito naglašeni pauperizam po čemu su se sljedbenici sv. Franje razlikovali od svih ostalih redova Katoličke Crkve.

U franjevaštvu se razvio i skrb za okoliš (ambijent), tako da neki autori govore o ekologiji *ante litteram* u franjevačkoj misli, što je i papa sv. Ivan Pavao II. naglasio kada je sv. Franju proglasio „zaštitnikom djelatnika ekologije“.²²

3.1. Tehnokratska paradigma razvoja

Tehnokratska paradigma razvoja svijeta započela je u vrijeme iluminizma (XVII. stoljeće) i ona naglašava neograničenu dominaciju čovjeka nad prirodom, a kozmos shvaća poput stroja i laboratorija. Svijet gubi holistički pogled kao zajednicu života. Time život prestaje biti zaštićen i dostojan poštovanja i divljenja, a razvija se fragmentarni pogled na svijet, determiniran i fragmentaran, bez ikakva dostojanstva i sakralnosti, na što je već davno upozorio B. Russell.²³

Tehnokratska paradigma stvorila je i svoju *negativnu antropologiju* jer opravdava despotsku dominaciju čovjeka nad prirodom i pretvara je u *skladište ekonomskih zaliha* koje čovjek treba iskorištavati i analizirati prema potrebama trenutka. Čovjek se shvaća kao netko tko posjeduje nepogrešivi instinkt samoodržanja. Posljedice takve koncepcije trajno je iskorištavanje prirodnih resursa u svrhu razvoja na svim područjima (ekonomija), dok se u politici progovorilo o *sukobu civilizacija* (Huntington 1997.),²⁴ a u medicini je započelo razdoblje holističkih pristupa liječenju, dok se na sociokulturnoj razini stvorila homogenizacija kultura i naroda tako se prevladaju različitosti. U srži takve

²² Usp. Sv. Ivan Pavao II., *Mir s Bogom Stvoriteljem*, str. 13–15.

²³ Usp. Bertrand Russell, *La perspectiva científica*, Ariel, Barcelona, 1985.

²⁴ Samuel P. Huntington, *The clash of civilizations and the remaking of world order*, Penguin, New York, 1997.

kulture pod vodstvom ekonomije i interesa, razvio se i suvremeni egoizam i eliminacija *različitosti* kao nečega što više ne smije postojati u suvremenom svijetu. Borba između vrsta započinje se smatrati nečim pozitivnim (ideja evolucije) jer se tako garantira prirodna evolucija, dok jači i prilagodljiviji organizmi opstaju u svijetu, a ostali su postali samo smetnja u razvoju koju valja eliminirati.

Takav subjektivistički dominantni *antropocentrizam* u suvremenom svijetu prerastao je u pretjerani *konzumaciju*, što sve drugo svodi na nepotrebno, a jednostavne plodove veliča i pretjerano lako koristi i odbacuje. Tako je naša kultura postala *kultura odbacivanja* koja privilegira *imetak i materijalno blagostanje*, istodobno uništava svoj okoliš i život u njemu (biodiverzitet). I eto nam *srži ekološkog problema*. Vizija je *konflikta* nametnuta i prirodi i čitavom stvorenju. Čovjek više nije *čuvar, već gospodar prirode* čija je zadaća sebi *podvrgnuti prirodu* kako bi mogao preživljavati. Tako se priroda shvaća kao *bojno polje* između različitih vrsta u prirodnoj selekciji.²⁵

Rečena paradigma favorizira *individualizam*, ali ne i individualnost. Istina je da suvremeni filozofski pravci veoma često govore o *pojedincu* (individuumu), ali rijetko kada inzistiraju na *jedinstvenosti* jer se pojedinac (individuum) više shvaća u općem pojmu. U modernom svijetu „pojam *individualnosti* zamjenjuje se pojmom *konkretnosti*, dok se pojedinac kao takav gubi“.²⁶ Drugi tako nije priznat kao pojedinačna posebnost niti kao neponovljivo *TI (ne postoji tuizam)*. S druge strane, promovira se anonimni duh učinkovitosti baziran samo na novčanom interesu (*cash nexus*). Čovjek se svodi na nešto objektivno, nepromjenljivo i smatra „instrumentalnom masom“.²⁷

Liberalni pokreti svoje stavove opravdavaju idejom sigurnog temelja koji garantira *istinski demokratski suživot* i koji oslobađa snage svakog pojedinca u izgradnji društva osnažujući pravednost kao jedinu socijalnu krijepost u civilnom i ekonomskom sektoru. U ekonomskom smislu može se razviti kao zreli i autonomni pojedinac, a u drugim materijalnim pitanjima može upravljati racionalno i metodično.

²⁵ Charles Darwin, *El origen de las species*, Univ. Nacional Autonoma, Mexico DF, 1997.

²⁶ Usp. Xavier Zubiri, *Cursos universitarios*, II, Alianza, Madrid, 2010.

²⁷ Papa Franjo, *Messaggio per la Quaresima 2016*, 4. 10. 2015., n. 3, u: *OR*, 20 (27. 1. 2016.), str. 7.

3.2. *Franjevačka paradigma*

Franjevačka ideja *integralne ekologije* ima sasvim drukčiji pristup svijetu i čovjeku koja cjelokupni razvitak podvrgava čudima tehnike i financija, dok istodobno pretpostavlja da je egoizam glavni pokretač našega svijeta. U njoj je etika (dakle odgovornost) svedena na razinu čiste koristi preferencijalnog sustava, dok su pozitivne jedino *pozitivne znanosti (scijentizam)* što je i prouzrokovalo ogromnu *ekonomsku i socioambijentalnu* krizu koja je ozbiljno zaprijetila životu na Zemlji. I kad se danas raspravlja o ekološkim problemima, često je to površno jer se ekološki problem ne uzima sasvim ozbiljno. Upravo takav stav najbolje pokazuje dubinu etičke i antropološke krize suvremenog društva, jer je nisu izazvali prirodni fenomeni već ljudsko ponašanje. Stoga *franjevačka paradigma* i zastupa *integralni* (cjeloviti) pogled na život, svijet i čovjeka, kao i *integralna rješenja*. Naime, ljudski i socijalni ambijent skupa se narušavaju, a socijalna kriza izjednačena je s ambijentalnom, što se opet nikako ne da odijeliti od pravednosti i neotuđive vrijednosti ljudskog bitka.

Sv. Franji, a on je začetnik „integralne ekologije, življene u radosti i autentičnosti“²⁸, važan je suživot s prirodom i svijetom. Njegov životni primjer istinski je put božanske *dobrohotnosti* koju on otkriva u svim stvorenjima, i tako nadilazi oba ekološka modela: model *dominija* (gospodarenja) i model *administracije*. Prvi je model nazvan *modelom regaliteta*,²⁹ koji despotsku vlast nad prirodom opravdava time što smatra da čovjek ima pravo njezina modeliranja bez ikakvih drugih kriterija osim vlastitoga utilitarističkog interesa, a drugi model *administracije* smatra da je Bog zadužio da upravlja vikarskom vlašću. Pod tim vidom čovjek se mora brinuti za prirodu kao *manager ili administrator*, ali on nikada nije njezin dio.

3.3. *Oznake franjevačke ekologije*

3.3.1. Logika dobrohotnosti

Priznajući da je sve plod božanske *dobrohotnosti*, sv. Franjo predstavlja se kao *brat* svih stvorenja i tako nadilazi čitavi bitak.

²⁸ Usp. Papa Franjo, *Laudato si*, br. 10.

²⁹ Usp. Elizabeth Johnson, *Women, Earth, and Creator Spirit*, Pulist, New York, 1993.

On ne samo da *skrbi* za stvoreno, ne samo što poštuje sve stvoreno, već sva stvorenja voli kao braću i sestre i osjeća im se veoma privržen. On ih sve voli i sve ih smatra kao dio sebe, tj. osjeća da svi pripadaju istoj obitelji, da su sve sestre koje borave u zajedničkoj kući svijeta gdje su svi sa svakim u bliskom odnosu.

Po primjeru sv. Franje i sva franjevačka tradicija naglašava važnost odnosnih dobara, a to su, nadasve, *interes* i *bratstvo*. Stoga je i nužno u život povratiti *dobrohotnost*, *bratstvo* (*sestrinstvo*) i *opće dobro*. Upravo na tim relacijama i temelji se *franjevačka karizma*. Bližnji nikako nije netko anoniman, bez lica, nije neprijatelj kojega treba nadvladati ili prevariti: *on (ona) jest brat (sestra)*!

401

Svoje ostvarenje, odnosno ostvarenje vlastite naravi, čovjek ostvaruje samo u *nadnaravi* (transcendenciji), što je isključivo teološki stav. Nadnaravno je beskonačno i neodredivo i, zapravo, nije ništa drugo do li sami Bog, i to kao beskonačni princip čija djela nisu podložna naravnim zakonima jer je On stvorio i zakone. Tako se i *sloboda* i *ovisnost* mogu shvatiti kao nesavršenosti stvorene naravi. Propadljivost tijela pripada na ljudsku nesavršenu narav. Uskrsnuće tijela naravni je cilj koji se postiže u nadnaravi, tj. preko nadnaravnog djelatelja. Sama čovjekova *nadnarav* određuje odnos slobode između dviju naravi: jedna je posljedična moć koja dobiva svoj izraz u aktivnom višem principu *slobodne odluke*. Nadnaravni djelatelj (Bog) voljno se odlučuje učiniti *ograničenim da bi se slobodno darovao ograničenom*. Po samoj svojoj naravi ljudski se razum slobodno pokreće i to preko svoje vlastite slobodne volje. Ljubav, uskrsnuće, blaženstvo (ovdje sinonimi) jesu, zapravo, naravni čovjekov cilj jer je njegova narav slobodna primiti i prihvatiti milost. Cilj je, dakle, njegove naravi svrha njegove slobode. Stoga je punina čovjekove naravi susret dviju sloboda.

Duhovna ljudska narav slobodno se događa, ali uključuje nadnaravnu nužnost objave što je povijesni *događaj koji donosi milost*. To je ono što se odnosi na čovjeka jer ono što je za njega nužno, za Boga je dar slobodne ljubavi: prva je milost *slobodno stvaranje slobodnih bića*, a druga je *objava*. I stoga jer je čovjek *susret slobode i volje*, praksa postaje centralni zahtjev i to teološki vođena. Naime, čovjek mora znati na koji način postići svoju svrhu, odnosno koji su to čini potrebni i kako ih ostvariti. S druge strane, objava nam pokazuje da je blaženstvo dobiveno kao zasluga i to ne nužno po našim djelima, već po Božjoj volji

koja naša djela priznaje kao zaslužna. To znači da su naša djela zaslužna za spasenje samo ako su izvršena kroz dvije slobode: onu čovjekovu *slobodne opredijeljenosti* i *Božju koja ih prihvća*. Grijeh je ono što je čovjeku oduzelo mogućnost *nadnaravne intuitivne spoznaje*. Sama objava čovjeku dopušta da djeluje u svrhu svoga spasenja. Stoga *teološko blaženstvo* ne obuhvaća samo intelekt, već i praksu koja je usko povezana uz volju i slobodu.

3.3.2. *Individuacija, a ne individualizam*

402

Dok kapitalizam promovira rat interesa gdje svatko misli sam o sebi, a kolektivističke ideje osobu svode na broj u kolektivu, dotle franjevačko shvaćanje čovjeka privilegira pojedinca u njegovoj *jedinstvenosti i dostojanstvu*, istodobno naglašavajući njegovu dijalošku i relacijsku narav. Dok franjevačka misao izbjegava individualizam, dotle snažno zagovara vrijednost *individualnosti* koja ne isključuje *ovisnost* jer je osoba *relatio transcendentalis*, tj. ona je konstitutivni dio njegova bitka. To je druga oznaka franjevačke teologije.

Franjevačka tradicija snažno zagovara i brani *dostojanstvo i metafizičku slobodu* pojedinca, tj. njegovu *jedinstvenost i nepodijeljivost*. Da bi objasnio taj pojam, bl. Ivan Duns Skot upotrebljava termin *haecceitas*, što franjevački teolog X. Zubiri drži kao „oznaku svake stvarnosti koja je zbog toga *takva, a ne fizički druga*“.³⁰

Ta individualna posebnost (*haecceitas*) ontološka pozitivna oznaka koja je, zapravo, imitacija beskonačne božanske individualnosti. Upravo je stoga i svako biće jedinstveno, neovisno o rodu i vrsti kojoj pripada. U tome se sastoji *dobrota i jedinstvenost* svih bića. U toj ontologiji konkretnosti individualna dimenzija prevladava univerzalnu, a pojedinačna spoznaja savršenija je od opće. Vrsta i priroda (narav) u drugom su planu jer su u stvarnom svijetu bića koja postoje kao pojedinačna, personalna i stvarna.

Na svijetu nema ničega suvišnog ni slučajnog. Stvaranje samo u sebi ima čistu i neovisnu korist koju možemo shvatiti. Čovjek je plod *dara* i može razvijati „ne protiv drugih ili uz njih, već u zajedništvu s njima“.³¹ U tom smislu franjevački autori

³⁰ Usp. Xavier Zubiri, *Sobre la esencia*, Alianza, Madrid, 1985.

³¹ Usp. Benedikt XVI., Govor novim ambasadorima pri Sv. Stolici – Discorso ai nuovi ambasciatori presso la Santa Sede, 16. 12. 2010., u: *L'Osservatore Romano* (17. 12. 2010.), str. 3.

poslije drže da je najpoželjnije dobro „biti s“ (*inter-esse*), tj. odnos s Drugim, s drugim i s prirodom.

Na stvaranje takve paradigme najviše su utjecali franjevci *engleske škole* (Oxford) na čelu s R. Baconom (1214. – 1294.) sa svojom eksperimentalnom i pozitivnom znanošću usmjerenu na *pojedinačno*. Za razliku od svih *Summa* iz tog razdoblja, Bacon zastupa eksperimentalnu znanost, posebice matematiku, logiku, geometriju, biologiju i fiziku. Na kraju, on, u skladu s augustin-skom i bonaventurskom mišlju, zastupa integraciju spoznaje i znanja (znanstvenoga, filozofskog i teološkog) jer je „sva mudrost Božji dar samo jednom svijetu i s jednim ciljem“.³²

Posebnu važnost empirijskoj znanosti u franjevačku misao unosi W. Ockham (1280. – 1349.) koji naglašava direktni odnos s prirodom, kao i poštovanje što ga zaslužuju sva stvorenja, bilo animirana bilo neanimirana. Tako on izražava franjevačku misao divljenja prema misteriju bitka koji je jedinstven i neponovljiv. Ockham zastupa primat singularnosti bitka, konkretnog i individualiziranoga, što primjenjuje i na čovjeka.

Ockham je silno utjecao na europsku misao u formulaciji individualnih i subjektivnih prava, čija se ideja rađa upravo u XII. stoljeću, a čija promulgacija dozrijeva kroz XVII. stoljeće. On će prvi naglasiti da se ljudska prava „temelje na naravnim pravima i moćima što ih je Bog neposredno dao ljudskom rodu bez specifikacije i partikulacije“, što je prouzrokovalo da se čovjek ne može lišiti tih prava bez krivnje i bez razloga. Franjevački aktualni teolog Merino naglašava da je Ockham „promotor prava ne samo životinja već i svih osjetnih i neosjetnih bića“.³³

3.3.3. Jedinstvo u različitosti

Umjesto isključivoga liberalnog antropocentrizma koji je postao isključiv prema drugome, jednako kao što je i neosjetljiv prema uvjetima života na zemlji općenito, franjevačka misao naglašava vrijednost *pojedinačnog*. Upravo takva podloga omogućuje poštovanje različitih rasa, kultura i religija i na to gleda kao na *bogatstvo* što nam ga je Bog osobno dao i tako poštuje različitost rasa, kultura i religija jer ih je Bog dao i utisnuo u

³² Etienne Gilson, *La filosofía en el Edad Media: desde los orígenes patristicos hasta el fin del siglo XIV*, Gredos, Madrid, 1982.

³³ José Antonio Merino, *Francesco d'Assisi e l'ecologia*, Edizioni Messaggero, Padova, 2010.

stvorenja. Stoga stvorenje i predstavlja mozaik Božjega dara svima što i stvara dužnost apsolutnoga gostoprimstva svih stvorenja. Tako nas vrednovanje *pojedinačnog* mora navesti na bolje vrednovanje i same prirode. Sva su stvorenja, i ona najneznačajnija, odraz Presvetog Trojstva, što im daje još veće *dostojanstvo*. Osim toga, skupa s njima i mi očekujemo konačno spasenje. U tom smislu *singularnost* svakog bića nikako ne izolira, već povećava odnos. Stoga bl. Ivan Duns Skot i smatra da su sva stvorenja tvore jednu vrst mreže (umrežena-retinitet), u lanac bitka, dok će Bacon ukazivati da je kozmos rezultat harmonične integracije svih mogućih dijelova.

Ovdje valja naglasiti i još jednu franjevačku ideju: *intimni odnos ljubavi svih bića* jer su svi skupa dio jedinstvenog plana ljubavi, i to svatko po svojem vlastitom dostojanstvu i s vlastitom dodijeljenom svrhom.

ZAKLJUČAK

I zaključno rečeno, franjevačka paradigma nadilazi današnju fragmentarnu viziju svijeta koja vlada u znanosti i koja nam je i nametnuta suvremenom analitičkom vizijom i naglašava sukob umjesto suradnje. Ekološka filozofija trebala bi shvatiti da *različitost* ne onemogućuje relaciju, već je čini još autentičnijom jer smo, istina, svi različiti, ali ovisni jedni o drugima. U tom smislu svako je stvorenje nužno za čitavi ekosustav. I sam je čovjek *priroda* i ne smije *zlorabiti* vlastito tijelo, kao ni druga stvorenja protiv vlastitog *dostojanstva*.

Iskustvo sv. Franje kao i osnovna misao *franjevačke škole* nužno traže da se ponovno u život unesu kršćanska slobodna ljubav, gratuitivnost, bratstvo i opće dobro, tj. oni obiteljski odnosi koji omogućuju harmonični afektivni život u „kući svijeta“. Prema franjevačkom shvaćanju „osnovna energija koja pokreće čovjekov duh je ljubav“. Stoga je uzaludna spoznaja prirode i njezine strukture, ako ju se ne *ljubi*. Sama inteligencija bez opredijeljenosti volje prema ljubavi, ostaje hladna i izolirana. Volja, pak, potom mora postati *mudra*. Riječ je, zapravo, o *mudrosnoj spoznaji* koja znatno nadilazi današnju impostaciju znanstvene svijesti. To je krasno izrazio papa Benedikt XVI. kad je rekao: „Ne postoji prije spoznaja, a potom ljubav. Postoji samo bogata razumska ljubav i inteligencija puna ljubavi.“³⁴

³⁴ Benedikt XVI., *Enciklika Caritas in veritate*, br. 30.

Stoga u kozmičkoj velikoj obitelji nitko nije suvišan, već svi tvorimo ogromnu mrežu (umreženost) odnosa i svi smo pozvani da osnažimo obiteljske i dobrohotne odnose dok svi skupa putujemo „prema novom nebu i novoj zemlji“ (Otk 21, 1).³⁵

INTEGRAL ECOLOGY AND THE FRANCISCANS

Summary

The author divided the article as follows: with the introduction and conclusion, the paper is divided into the following chapters: 1. A brief history of environmental issues in the Church; 2. Thought of Pope Francis; 3. The contribution of the Franciscan tradition. Already at the United Nations Conference on the Environment in Rio de Janeiro, Cardinal Martini on behalf of Pope Paul VI spoke about environmental problems in the world, and Pope John Paul II, on World Peace Day in 1990, sent the message: Peace with God the Creator - peace with all creation. Pope Francis also deals with environmental issues, inspired by St. Francis of Assisi. The Franciscan paradigm transcends today's fragmentary vision of the world that rules in science and that emphasizes conflict instead of cooperation. Ecological philosophy should understand that diversity does not make the relationship impossible, but makes it even more authentic because we are, it is true, all different, but dependent on each other.

Key words: ecology, Pope Francis, St. Francis of Assisi, integral ecology, Franciscans

³⁵ Ove se ideje nalaze dobro razrađene u: Martín Carbajo Núñez, *Ecologia francescana della „Laudato si“*, Ed. Franciscanas Arantzazu, Oñati, 2016. (original je na španjolskom).